

Inhoud

Inhoud	1
Colofon	1
Van de redactie	2
Een koninklijk vorkje	2
Schreeffie gooien, een oud spel	5
Tull en 't Waal	5
Tentoonstelling	
“Water verdedigt land”	6
De slacht	8
Jonkheer Ram	10
Een gift aan het museum	12
Wassen in de wetering	13
De pijp van kasteel Schalkwijk	17
Het Wit-Gele Kruis.	18

Oproep

De Stichting Archeologie en Historie kan nog best een paar enthousiaste medewerkers gebruiken. We zoeken mensen uit Schalkwijk en Tull en 't Waal. Je hoeft geen ervaring of kennis te hebben van archeologie of geschiedenis, maar wel interesse en nieuwsgierigheid naar hoe het er vroeger aan toe ging.

Museum open

Elke laatste zondag van de maand is ons museum Het Bakhuis geopend, steeds van 11.00 tot 16.00 uur. Wilt u op een andere tijd, maak dan een afspraak met Frans Landzaat (telefoon (030) 6011207) of Wim van den Heuvel (telefoon (030) 6012524).

Colofon

Jaargang 1
Nummer 2
Oktober 1995

NIEUWS OVER OUD is een uitgave van de Stichting Archeologie en Historie Schalkwijk.

NIEUWS OVER OUD verschijnt twee maal per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan donateurs van de Stichting Archeologie en Historie Schalkwijk. Minimumbijdrage: f 25 per jaar.

Redactie-adres:

Provincialeweg 19
3998 JE Schalkwijk

Redactie:

Pieter de Bruijn
Wim van den Heuvel
Nico van den Heuvel Wzn.
Elly Kool

Vormgeving:

FEL, Utrecht

Van de redactie

Voor u ligt de tweede uitgave van ons blad. Dit blad wordt u aangeboden door de *Stichting Archeologie en Historie Schalkwijk*. Deze Stichting wil op allerlei manieren aandacht geven aan het verleden van Schalkwijk en Tull en 't Waal. Dit gebeurt bijvoorbeeld door middel van tentoonstellingen in dorpsmuseum *Het Bakhuis* aan het Overeind, en dus ook via dit blad. Sinds kort zijn wij zelfs via Internet te bezichtigen. Alle informatie kunt u krijgen onder entreecode: [HTTP://DRU.Knowere,NL/Kunst_cultuur/beeldendekunst/artlab/nl/pages/alhome.HTM](http://DRU.Knowere,NL/Kunst_cultuur/beeldendekunst/artlab/nl/pages/alhome.HTM)

Een koninklijk vorkje

Aan het begin van deze eeuw waren er nog heel wat meer spoorwegovergangen in de omgeving van Schalkwijk dan nu. Bij elke overgang stond een zogenaamde "blokpost", waar de spoorwegaarbeider en zijn vrouw woonden, werkten en de slagbomen bedienden.

Blokpost 8 was bij de Leedijk, 9 bij de Poeldijk, 10 bij de Uitweg, 11 bij de Wickenburgselaan en het toen nog bestaande station, 12 bij de huidige Jonkheer Ramweg, 13 bij de slotbrug naar kasteel Schalkwijk, 14 in de Pothoek.

De vader en moeder van Sien van Kesteren woonden in blokpost 11. Vader van Kesteren was spoorwegaarbeider (1895-1935) en moeder spoorwegwachteres. Het was geen vetpot, maar het was wel gegarandeerd werk het hele jaar door.

Er was een rangeerterrein bij blokpost 11, naast het station. Daar werden het hele jaar door goederen gelost en geladen. Bijvoorbeeld fruit dat in zakken naar de fabriek in de Betuwe ging. Ook vee ging met de trein mee. In de schuur bij café de Valk was de Waag, waar de beesten eerst werden gewogen. Het was een hele bedrijvigheid rond blokpost 11. Boeren en boerinnen gingen hun waren verkopen op de markt in Utrecht op de Mariaplaats en stalden hun fietsen bij het station; daar pasten Sien en

haar broers en zussen dan op in ruil voor een zakcentje.

De vader van Sien vertelde graag het volgende verhaal aan zijn kinderen:

“Ongeveer een keer of vier per jaar kwam hier de KONINKLIJKE TREIN voorbij. Zo ook op donderdagmiddag 7 juni 1917. Koningin Wilhelmina zat erin en genoot van het mooie landschap. Plotseling een enorme schok en veel lawaai: de trein ontspoorde ter hoogte van blokpost 10 aan de Poeldijk, daar waar nu het Amsterdam-Rijnkanaal ligt.

Alles werd door elkaar geschud, maar gelukkig kwam Wilhelmina met de schrik vrij. Sommige andere reizigers waren gewond, gelukkig niet ernstig. Bij de familie Voet in blokpost 10 kwam Hare Majesteit weer snel op verhaal met een lekker kopje koffie, die mevrouw Voet voor haar had gezet. Met

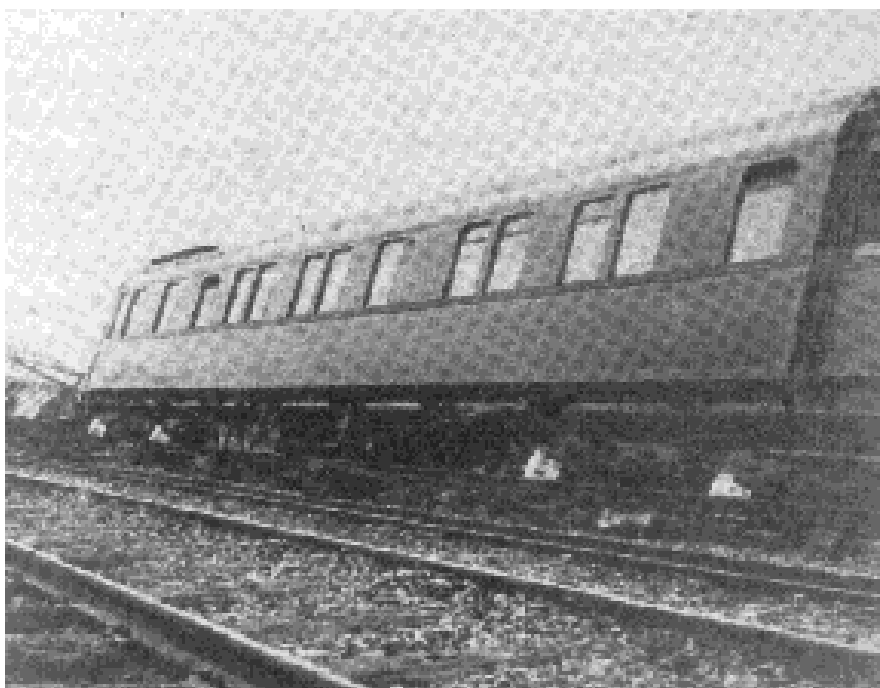
man en macht werd er gewerkt om de reizigers hun reis te kunnen laten vervolgen. Of Wilhelmina verder is gereisd met dezelfde trein of met reservewagens uit Houten, dat weet ik niet meer precies.

Dagen later vond ik een zilveren vork met de W van Wilhelmina erin gegraveerd, er zaten twee in plaats van drie tanden aan”.

De vork is er nog steeds en Sien heeft hem aan Wim van den Heuvel geschonken. Er zitten drie merkjes in die volgens zilversmid Bouman in Culemborg te maken hebben met de maker van het vorkje, de plaats waar het gemaakt is en het jaar waarin het gemaakt is.

Nu zijn twee van de drie merkjes zo ver vreten dat er niet uit op te maken is wat ze voorstellen. Alleen het onderste merkje is nog redelijk te lezen.

De salonwagen waarin H.M. zich bevond tijdens het ongeluk

Volgens het boek *Goud- en zilvermerken van Voet*, geschreven door L.B. Gans, waarin alle jaarletters van het koninkrijk der Nederlanden vanaf 1813 zijn opgenomen, staat er op het vorkje een letter E. Deze letter E vertegenwoordigt het jaar 1814. Dit vorkje is dus waarschijnlijk van Willem I geweest, soeverein-vorst van 1813-1815 en koning van 1815-1840.

Na hem hebben waarschijnlijk met hetzelfde vorkje gegeten: Willem II, koning van 1840-1849, Willem III koning van 1849-1890 en Wilhelmina, koningin van 1898-1948.

De vork wordt vast en zeker eens tentoongesteld in het Schalkwijks museum. Als je niet daarop wil wachten: bel Wim van den Heuvel en hij showt je de koninklijke vork!

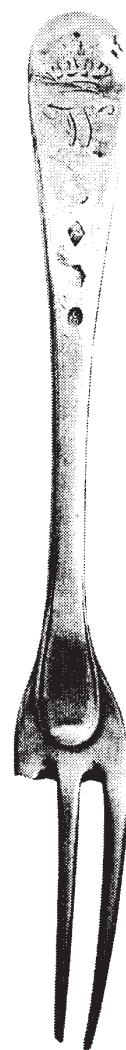
bron: Sien van Kesteren

genoteerd door: Wim van den Heuvel en Elly Kool op 15 maart 1995

DE JAARLETTERS VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

		1835	A	1860	a	1885	Ⓐ
		1836	B	1861	b	1886	Ⓑ
		1837	C	1862	c	1887	Ⓒ
		1838	D	1863	d	1888	Ⓓ
1814	E	1839	E	1864	e	1889	Ⓔ
1815	F	1840	F	1865	f	1890	Ⓕ
1816	G	1841	G	1866	g	1891	Ⓖ
1817	H	1842	H	1867	h	1892	Ⓗ
1818	I	1843	I	1868	i	1893	Ⓘ
1819	K	1844	K	1869	k	1894	Ⓚ
1820	L	1845	L	1870	Ⓛ	1895	Ⓛ

Jaarletters van het Koninkrijk der Nederlanden

Het koninklijk vorkje

Schreeffie gooien, een oud spel

Je speelde met centen of knopen! Kinderen speelden met knopen en de “groten” met centen. 10 benen knopen met vier gaten kon je van je broek halen en inwisselen voor 1 cent.

Er werd een streep getrokken in de grond met daaraan vast getekend een soort “zakje”, dat ongeveer 6 bij 6 centimeter groot moest zijn.

Vanaf 3 meter afstand gooide iedere speler 3 centen. Het was de bedoeling om in het zakje te gooien of zo dicht mogelijk erbij. Als je vóór de streep gooide, kreeg je je cent terug. Als je achter de streep gooide, was je je cent kwijt aan degene die precies in het zakje had gegooid.

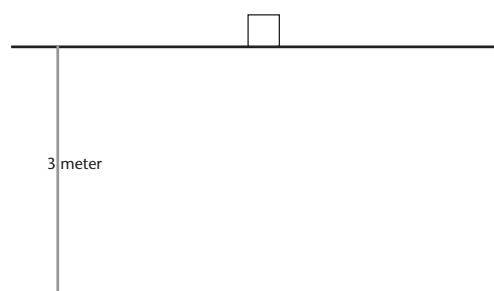
Gooide niemand in het zakje, dan mocht degene die vóór de streep en het dichtst bij lag als eerste “ophusselen”. Dat ging als volgt: je pakte alle centen die achter de streep lagen en gooide ze omhoog. De centen met munt mocht je pakken, die met kop mocht nummer twee ophusselen en zo verder tot al die centen op waren.

Vooral in de Vinkenbuurt bij de pomp (naast het Kaaspakhuis) werd dit spel fanatiek gespeeld, evenals bij het café van J. de Roos op het dorp.

Schreef betekent volgens de Dikke van Dale: beginstreep of doelstreep bij een spel.

bron: Henk en Katrien Baas

genoteerd door: Wim van den Heuvel en Elly Kool op 5 januari 1995

Tull en 't Waal

“In deze Heerlykheid ligt de buurt *Tulle*, beoosten Honswyk, aan de Lek. In het jaar 1200, vindt men, dat 'r eene Ridderhofstad van dien naam, in het Sticht, bekend was. In het jaar 1333, kwam Willem van Duivenvoorde, Heer van Oosterhout, hier, met zijn leger,”

“Het Dorp *'t Waal* ligt, omtrent een kwartier uur gaans, Oostwaard, van Vreeswyk, in eene zeer vrugtbare landouwe, vol schone korenlanden. Van den Lekdyk, daar het Dorp tegenaan ligt, heeft men 'er een heerlyk uitzigt, naar Vianen, en over het land van Hagestein. Tegenover hetzelfde, midden in de Lek, ligt een eilandje, waarop een steenoven, en eenig geboomte staat.”

Uit: *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, en vervattende in 't byzonder dien van Utrecht.* - 1772

Tentoonstelling

“Water verdedigt land”

Als de Romeinen met hun grote veroveringstochten uit onze contreien weg zijn getrokken, laten zij een linie achter, die een voorbeeld was voor de bouwkunde binnen de krijgskunst, waar zelfs na 1500 jaar nog gebruik van werd gemaakt.

Water speelde daarbij een grote rol. Niet alleen als aan- en afvoerweg, maar ook als natuurlijk verdedigingsmiddel had het een belangrijke functie binnen de Romeinse strategie. In hun tijd maakten zij al gebruik van het inunderen van land als barrière tegen de vijand.

Als na de grote volksverhuizing de Romeinse beschaving hier bijna geheel verdwijnt, valt men terug op de oude beproefde manier van verdedigen. Men bouwt hier verdedigingswerken die ook al in de ijzertijd gebruikt werden.

In de 11e eeuw komt men met een andere methode van verdedigen en gaat men woontorens bouwen, geplaatst op een opgeworpen heuvel van aarde omringd met een pallissade of muur. Deze noemt men “motte kastelen of burchten”.

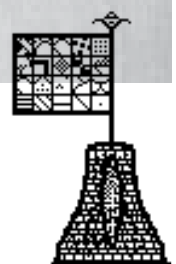
Door het graven om de heuvel te ver krijgen ontstaat er een gracht, die in veel gevallen onder water kwam te staan en een extra hindernis vormde voor aanvallende legers.

De ronde vorm werd in de loop der tijd een bezwaar omdat er dode hoeken waren, waarbij men de vijand niet kon bestrijken omdat men eenvoudig geen zicht op hem had. De burchten werden vierkant wat een kleine verbetering was, maar het was nog niet optimaal.

In Italië vindt men ondertussen het bastion uit, wat betekent dat er nu geen dode hoeken meer zijn en de vijand van alle kanten bestookt kon worden. Deze bastions worden in bijna alle laat middeleeuwse steden toegepast (kijk bijvoorbeeld naar Naarden, Muiden en Boertange).

Nadat men in de 80-jarige oorlog met succes bepaalde stukken land onder water liet lopen, wat een uit nood geboren ingreep was, begon men het belang in te zien van water ter verdediging van land.

Waren de tegen de Spaanse overheerser gebruikte inundaties onbeheersbaar, nu begon men naarstig te zoeken naar methoden om het water te beheersen en in voorbestemde banen te leiden. Enkele van de belangrijkste 16 en 17 eeuwse bouwmeesters die zich met vestingwerken bezig hielden waren Simon Stevin, Menno van

Coehoorn en de Fransman Marques de Vauban.

Men maakte een linie van vestingwerken, die de Oude Hollandse Waterlinie werd genoemd. Deze versterkingen waren niet meer dan aarden wallen in een patroon rond een stad waarbij de kogels in deze aarde wallen smoorden, omdat zij alleen een beukende functie hadden en nog geen explosieve lading bezaten.

Op voorstel van de Inspekteur-generaal van Krayenhoff om het hart van het land beter te verdedigen, begint men in 1815 met de bouw van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW), wat de stad Utrecht binnen het te verdedigen gebied bracht. De NHW liep van Miuiden langs de Vecht tot Vreeswijk en via de Merwede en het land van Altena naar de Biesbosch.

Bij elke oplevering van een fort bleek dit bij het gereedkomen al weer verouderd te zijn door de ontwikkeling van het geschut (getrokken loop, achterladers met sluitstuk, trekbanden op de granaten en het hoog explosief en rookloos kruit.

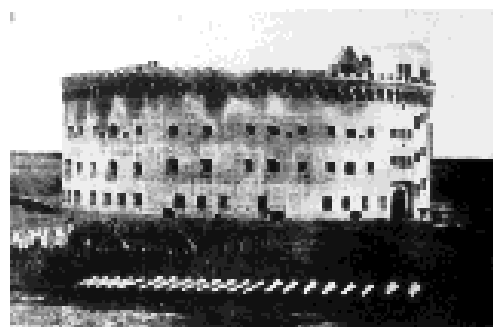
De forten zijn in 1870-71, 1914-18, en 1940 gemobiliseerd geweest, respectievelijk in de Pruisisch-Franse, de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

Met de ontwikkeling van het vliegtuig gekoppeld aan de parachute was het afgelo-

pen met de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de stellingenlinies in zijn algemeen. Men sprong er eenvoudig overheen.

Na als magazijnen of werkplaatsen nog een groot aantal jaren in dienst te zijn geweest, is nu het doek gevallen over deze bejaarde bouwkundige giganten, en heeft de natuur vrij spel op deze eilanden van rust. Wij hopen dat de mens nog lang mag genieten van deze unieke biotopen van wat eens een stukje van onze vaderlandse onverzettelijkheid is geweest. Dat er geen pretparken of ander massavermaak met hun verwoestende uitwerking gaan komen.

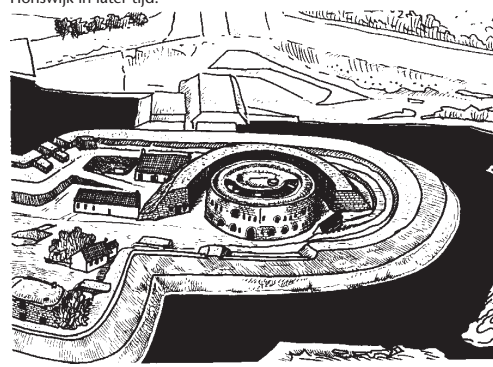
Pieter de Bruijn

Honswijk in de eerste staat.

Honswijk in later tijd.

De slacht

"Ik heb wel eens gehoord van een Worstenfabriek op *de Ark* bij Van Ramselaar achter."

"Dat was Toon van Rossum*, de knors."

"De knors?"

"Ja, de knors was een slager, maar niet zo'n frisse. Die slachtte dode kadavers. En in april dan liep hij met een kar met twee honden ervoor om bij de boeren de dode kalveren op te halen. De eerste kalveren, de februari-kalveren, dat waren de besten. Maar de april-kalveren waren zwak en raakten vaak aan de schijt. En stinken dat die deden! Nou, en aan zo'n zwak en leeg gescheten kalf zat natuurlijk geen goed vlees meer aan, dat vlees was als lappen en vellen. En toch werd het gegeten, vooral door mensen die het niet breed hadden. Och man, dat was me een toestand. Van Rossum heeft hier gewoond en slachtte hier opzij in het weiland, daar stond vroeger een schuur-tje. En toen mijn vader getrouwd is (in 1914) moest van Rossum ruimte maken. En toen is hij naar *de Ark* gegaan. Kadavers werden vroeger niet opgehaald. Die moest je zelf begraven. Als ze in het gat lagen dan kwam de gemeente-bode met Kreoline."

"Kreoline?"

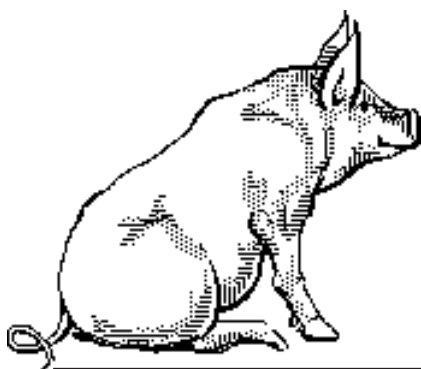
****Uit welingelichte bron ook wel Kas Verrot genoemd, omdat hij dat altijd zei als hij een kadaver te zien kreeg.***

"Ja, dat was een ontsmettingsmiddel en dat stonk knap. Dat zat in flessen van 1 liter. Daar haalden ze dan een kom uit en daar ging dan 10 liter water bij. En dan roeren en roeren en dan werd het wittig en dat werd er over heen gegoten. Maar voor het gat dicht ging, werd er vaak nog een bout uitgesneden. Vroeger had men het niet breed en zeiden ze: "Als 't gebraden is, och dan geef die stank nie zo."

"Vroeger had bijna iedereen zijn eigen varken, en dat wier in november dan geslach. Dan kwam Gert Klarenbeek, die was huis-slachter, of Tinus Snoek of slager de Bruin, ja en Jan Wieman slachtte ook. En als het varken dan dood was en leeg gebloed en het haar er af was, dan wier het op de leer gebonden. Daar zat dan een oorshout aan, en daar wier het varken aan vast gemaakt. De poten hingen daardoor goed uit een. En dan wier het open gesneden tot onder op de keel toe. En dan wier het varken opengevouwen en de ingewanden in een teil gedaan. En de darmen wieren schoon gemaakt. Weet je wat ze daar mee deeën? Dat was voor de wors, want dat kostte allemaal niks. Ja, zo ging dat vroeger. Maar

het varken mocht niet verder geslacht worden, voordat een 'apk-keurmeester' d'r een stempel op had gezet. En als het varken dan een nacht had gehangen, dan was het goed afgekoeld en dan kwam de slager weer om het werk af te maken: Dan wier eerst de kop eraf gehakt, daar wier hofkaas, hoofdkaas, van gemaakt. En dan wier zelf wors gemaakt, twee soorten leverwors, gewone en om te bakken, en bloedwors en metwors. Dat koken deeën we in de wasketel. En als dat stond te koken, dan stond me moeder er maar in te prikken; anders zouden ze stuk koken. En naderhand maakten ze balkebrei van dat worstenat met boekweit en gort. En dat werd dan in kaasvaten geschept en naar de kelder gebracht. En het vlees dat werd gezouten of geweekt. En weet je wat er met de karbonaden ook gebeurde? Ze werden ook in potten gestapeld en dan met gesmolten vet overgoten, zodat er geen lucht meer bij kon. Het buikspek dat werd gerookt en de reuzel ging door de molen en werd dan gesmolten, en dan wier er bruine suiker doorgedaan. En dan moest je roeren, net zo lang roeren tot dat het weer stijf was, want anders zou de suiker naar onderen zakken. Dan had je kuggiesbotter, andere noemen het ook wel smout. Je had er die er woest

Knors (volgens Van Dale's woordenboek):

Slager die minderwaardig vlees , onder andere van nuchtere kalveren verkoopt.

op waren. Dat smeerden ze dan zo dik (meer dan een centimeter) op brood. Dat varkensvet was heel anders dan het vet van een koe, dat werd hard. Maar varkens vet bleef smeerbaar, we gebruikten het ook om de wagen te smeren. Want vroeger kwam er veel vet van een varken. Nou worden ze geslacht als ze tachtig tot honderd kilo wegen, maar toen ...

Zwambach aan de Scheidingsweg die had een zog van 812 pond. En als een varken aan de leer hing, dan kwamen vrienden en burens vetprijzen. En dan werd er een borreltje gedronken.

Jan Baas, de vader van Joop Baas, had een keer een varken op de leer hangen en toen had Toon van de Gun tegen Joop gezegd "Kom je vanavond, want ik heb wat lekkers in de pan." En 's avonds had Toon varkenshaas gebakken, varkenshaas die hij stiekem uit het varken van Jan Baas had gehaald. En zo had Joop mee zitten smullen van het lekkerste uit zijn eigen varken."

Bron: Wil anoniem blijven, opgetekend door Nico van den Heuvel Wzn op 21 juni en 10 augustus 1995.

Jonkheer Ram

We hebben in Schalkwijk een weg naar hem vernoemd, maar wie is hij?

Hij was van 1634 tot 1653 eigenaar van 't Huis Schalkwijk ofwel de Ridderhofstad Schalkwijk, die stond waar nu de ijsbaan is. Een reden om eens in de historie te duiken.

In die tijd was de geloofsstrijd heel actueel. De Beeldenstorm van 1566 was nog niet vergeten en in Schalkwijk wilde de Hervorming niet spoedig wortel schieten. In het "Kerspel van Schalkwijk, Geschiedkundige aantekeningen door A.A. van Wijk R.K.P." staat het volgende: "Zoo kwam Jhr. Adriaan Ram in het bezit van de Heerlijkheid Schalkwijk met al hare rechten, maar slechts voor korten tijd zou hij Ambachtsheer blijven.

Evenals de andere adel van dien tijd had ook Jhr. Ram op zijn Huis een priester, die aan de kinderen onderwijs gaf en voor de familie de H.Mis las, waartoe ook de Katholieken uit den omtrek in het geheim toegelaten werden. Daarvoor had hij den toren van zijn huis tot kerk ingericht, waar zelfs de uit de Hervormde kerk genomen doopvont was geplaatst, en in den vroegen morgen waren de Katholieken daar vereenigd. Deze samenkomsten waren streng verboden en de maarschalk van het Overkwartier, - die zijn aandeel had in de

verschillende boeten welke werden opgelegd - moest "op alle plaatsen de verboden vergaderingen verstooren en beboeten." Hij meende deze grove overtreding der Landswetten tegen de "Pauselijke superstition" niet oogluikend te mogen toelaten. Zoo gebeurde het, dat de maarschalk, Jan Strick van Linschoten op Zondagmorgen, den 1sten Juni van het jaar 1651, met zijne manschappen naar Schalkwijk optrok. 't Was juist onder de H. Mis, toen hij zich voor het huis vertoonde. Men had bijtijds de valbrug opgehaald. De maarschalk en zijne manschappen riepen en eischten om binnengelaten te worden. Maar tevergeefs! Nu werd met behulp van ladders en tillen eene brug over de gracht gemaakt, en kwamen op het voorplein. Doch daar binnen had men goed opgelet. Plotseling werden de manschappen met eene bui van steenen overladen; terwijl een aantal met spiezen en stokken gewapende personen er op in begonnen te slaan, zoo zelfs, dat eenen der dienders van den maarschalk eene gevaarlijke wonde werd toegebracht. Op het huis bevonden zich de voornaamsten der gemeente, Adriaan de Ridder, de Drost Jan Pieterse, Steven, Dirksen van der Wel, Jan Hub. Baars, de dijkmeester, Gerrit Corn. Baars, Jan Lammertse, met hunne vrouwen, en een groot getal Katholieken, dat elk oogenblik aangroeide. Justus Halling uit Honswijk, de groote Barend, knecht van Jan Lammertse, Jacob Sweeren, Hendrik van Kempen liepen met geweer, degen en spies rond, om te beletten dat de brug werd neer

gelaten. Ze meenden, dat de maarschalk 's avonds wel zou aftrekken. Ondertusschen kwam 's middags, op bericht van Jan Jansen de Bree, tuinknecht van Jhr. Adriaan Ram, het volk uit Schalkwijk, 't Goy en Tull en 't Waal opzetten. Nu lieten zij, die binnen waren de valbrug zakken, trokken uit en "stelden sich dapperlijck te weer." Den Schout Johan de Reus ontnamen zij den degen en wierpen den substituut-procureur van Engel, die bij de maarschalk was, onder den voet, tastten daarna den maarschalk en de zijnen aan, dreven ze uiteen, zoodat zij over slooten en weiden een heen-komen zoeken moesten. De huispriester van der Horst wist te ontsnappen naar Kuilenburg, waarvan hij den volgenden dag naar Renkum vertrok. Het hierbij niet latende, trokken zij langs den dijk naar de kerkbrug, –de tegenwoordige Dorpsbrug– waar zij stuitten op eenige soldaten, die uitgerukt waren om den maarschalk hulp te brengen. Dezen vielen zij aan, maar werden door hen teruggedreven. De ambachtsheer Adriaan Ram, zijn vrouw Margaretha van Ijsendoorn à Blois en eenige medeplichtigen werden gevangen genomen en naar den Huize Hazenberg in Utrecht gevoerd, om daar hun vonnis af te wachten"

"Den 29sten Juli 1651 sprak de rechtbank het vonnis uit."

"Vooreerst de toren (de ronde toren, redactie) van het huis Schalkwijk moest worden afgebroken, de ophaalbrug weggenom-

men en in plaats daarvan een vaste brug of dam gelegd. Vervolgens werd Ram vervallen verklaard van zijne heerlijke rechten, als gerecht en patronaatsrecht, en voor den tijd van tien jaren uit de stad, Steden en Landen van Utrecht verbannen."

"Hij vestigde zich te Vianen."

Bovenstaande tekst is, met uitgebreide bronvermelding geschreven door de R.K.P. (=Rooms Katholiek Priester) A.A. van Wijk. Volgens zijn familie moet dit in zijn Kape-laans tijd zijn geweest. Dit betekent dat het ergens tussen 15 augustus 1909 en 1923 geschreven moet zijn. Daarna is deze Schalkwijker Pastoor geworden in Huissen. Volgens de overlevering is dit destijds waarschijnlijk geschreven voor het UKD, het Utrecht Katholiek Dagblad.

Nico van den Heuvel Wzn.

Het wapen van Jonkheer Ram, dat later het wapen van Schalkwijk werd.

Een gift aan het museum

Van de heer Griffioen, die jarenlang in Schalkwijk tegenover de R.K.-Kerk op de boerderij "Baron van Heemstrahoeve" woonde en werkte, kreeg het museum een koperen naamplaatje met in zwerige letters de naam "L.J. CARPAY" erop.

Het naamplaatje is inmiddels prachtig gepolijst en zal bij een toekomstige tentoonstelling zeker in het Bakhuis te zien zijn.

De heer Griffioen vertelde erbij, dat het plaatje op een bakfiets gemonteerd was geweest die zijn vader rond 1935 kocht van de heer Carpay.

De heer Griffioen meende dat Carpay de eerste Schalkwijkse melkboer* was geweest. Dit klopt bijna: Carpay was een kruidenier en caféhouder. Hij had zijn winkel met café in het pand op de huidige Jonkheer Ramweg 9.

Voordat Carpay in deze winkel trok, was die in bezit van Elbertsen. Uit die tijd is nog een foto bewaard gebleven van de winkel.

* De eerste Schalkwijkse melkboer was Toon Versteeg

Elly Kool

Winkel van Elbertsen, nu Jhr. Ramweg 9, later woonde Carpay in dit huis. Foto 1905 uit de collectie van Wim van den Heuvel.

Wassen in de wetering

GERDA GROENEN-JANSEN (1908) vertelt hoe zij thuis de was deden:

“Allereerst werd de bonte was gescheiden van de witte was. De was werd zondagsavonds aan de kook gebracht. 's Maandags ging de was in de houten wasmachine of tobbe. Bij ons ging de was in de tobbe. Eerst de witte was en als zeepoeder werd meestal het merk *Edelweiss* gebruikt. Hierna werd hetzelfde sopwater nog een keer gebruikt voor de bonte was waarbij natuurlijk de schrobborstel en de schrobplank werden gebruikt. Daarna werd er een tweede schone sop gemaakt met Sunlightzeep voor de witte was. De witte was werd gespoeld in de wetering om vervolgens in een emmer blauwsel (blauwpopje of zakje *Reckitts*

blauw) gedaan te worden. De witte was werd vervolgens op de bleek gelegd en opgehangen om te drogen. Het spoelen 's winters was niet mogelijk. De was werd dan in de chloor gezet en pas daarna ging alles aan de waslijn”.

Ik ben benieuwd of iedere Schalkwijkse boerin de was zo deed. Als je dit allemaal leest, besef je pas weer hoeveel gemakkelijker dat nu allemaal gaat!

Wij zien de 13 jarige Mw. Groenen op de foto werkzaam aan de tobbe (2e van links). Wijkverpleegster Sievers kijkt toe. De foto is gemaakt in 1921

Toevallig ontdekte ik in de bibliotheek van de Utrechtse Universiteit een damesblad uit 1920 genaamd *De Vrouw en haar Huis* (voorloopster van de *Libelle* en *Margriet*.) met daarin een artikel genaamd *Vrouwen*

arbeid in beeld. (2) Het onderwerp was *De Wasch*. Ik zal u niet alles letterlijk citeren maar slechts enkele passages voorschotelen. Allereerst wordt in beeld gebracht hoe groepjes jonge vrouwen zich dag aan dag naar de stoomwaschinrichtingen be-geven in de grote steden. Maar hoe was het op het boerenland? Heel wat dorpen lagen aan een water wat toen nog helder genoemd kon worden. Er waren natuurlijk zonnige en (vele) koude en natte maanda-gen bij. In het artikel *De wasch op het plat-teland* valt het volgende te lezen; "Op het wasschen volgt het spoelen in de beek (=wetering, redactie). In een mand wordt het goed op een kruiwagen er heen-gereden, het fijne goed wordt in een em-mer gedragen. In de zomer is de beek laag en kan het meisje op het stoepje zittende spoelen, soms zelfs bij zeer warm weer op een lagere rede, maar in de winter is de beek zoo hoog, dat zij moet blijven boven de balk van het stoepje. Na het spoelen gaat de wasch naar de grooten zolder. Daar wordt het goed op lange droogstokken boven de hoofden te drogen gehangen."

Dus niet alleen in Schalkwijk maar ook in andere dorpen werd in beken en weterin-gen de was gespoeld.

De was en de beurtschipper

Typisch Schalkwijks is het verhaal van beurtschipper Piet Kool. Door de schuit werd met de schroef in de modder van de wete-ring geroerd, waardoor het water geruime

tijd niet meer gebruikt kon worden voor het wasspoelen.

Als 's maandags de schuit voorbijkwam en de was moest nog gespoeld, dan werd er flink gemopperd door de huisvrouwen.

wasstoep bij de Brink

Wasstoepen in de schalkwijkse wetering

Volgens hen die het het kunnen weten was het in 1985 wel hard nodig om de zijwallen van de Schalkwijkse wetering te verzwaren door extra grond aan te brengen aan de wallenkant. Een verfraaiing heb ik het toen niet gevonden want de uitgeholde en weggezakte wallekant met zijn hier en daar als rotte tanden omhoogstekende houten beschoeiing trok mij veel meer aan. Hoe dikwijls heb ik niet als amateurarcheoloog langs deze wetering speurend gelopen en uitgekeken naar voorwerpen uit vervlogen tijden. Dikwijls trof ik toen restanten van weggeworpen of gebroken aardewerk aan,

meestal niet ouder dan 100 à 200 jaar maar toch op sommige plekken wel 1000 jaar oud. De jongste voorwerpen waren pijp-koppen, inktpotjes, stremselpotjes, flessen en stenen kruiken.

Stoep aan het Overeind

Ook was toen nog veel meer de plaats zichtbaar waar men vroeger de was spoelde in de wetering, de STOEP.

Door bovengenoemde grondwerkzaamheden zijn vele was- en spoelstoepen verdwenen. De meesten waren al in verval geraakt na dat de boerin gebruik ging maken van de elektrische wasmachine en het water niet meer helder genoeg bleek te zijn. Toch wie er thans de tijd voor neemt en goed kijkt zal toch vaag hier en daar de oude stoepen terug kunnen vinden.

De oudere inwoners van Schalkwijk kennen nog de tijd dat de stoep op zaterdag wit geschuurd werd om er op zondag

prachtig bij te liggen. Meestal lagen naast elkaar een hoge en een lage stoep, omdat het water van de wetering nog onderhevig was aan hoogteverschillen. Zo'n stoep hebben we bij onze burens aan de Houtense Wetering gefotografeerd.

Dubbele hoog-laag-stoep aan de Houtensewetering

WITTE STOEPENPLAN

Door Co Baas werden wij op het idee gebracht om een oud plan weer nieuw leven in te blazen: het zogenaamde "witte stoepen plan".

Om te beginnen hebben we alle zichtbare stoepen of resten daarvan de afgelopen weken gefotografeerd. (zie blz.16). Het viel ons op dat aan de Waalse Wetering nauwelijks stoepen te zien zijn. Zijn die er ooit geweest?

Lang niet alle stoepen zijn nog zichtbaar. Zo ligt er onder een dikke laag grond verborgen bij het Dorpsmuseum een gave gemetselde stoep naar de wetering. Wan-

neer hopelijk binnen een korte tijd deze Museumbrug (Overeind 39) wordt geres- taureerd dan moet zeker de daarbij beho- rende stoep ook weer hersteld worden.

Tegeltafel in het huis van de familie Wentink in Voorburg. De familie Wentink woonde vroeger in het Dijkhuis. Het tegeltafel is gemaakt door tegelfabriek Westraven, geschilderd door Van Luyn. Let op de wasstoep.

De bedoeling is, om net als de Schalkwijkse bruggen, de Schalkwijkse stoepen weer zoveel mogelijk in ere te herstellen en het karakteristieke dorpsbeeld te handhaven of te herstellen. Maar hierbij hebben we hulp nodig. Wij zijn met te weinig mensen met te weinig vrije tijd om alles te doen.

Ook hebben we medewerking van eigenaars nodig. Wie heeft er nog een (rest van) een stoep? Geven de eigenaars toestemming om hun stoep te restaureren? Helpen zij zelf mee? Mag het wat geld kosten?

Wie doet er mee? Als eerste heeft Co Baas zich al aangemeld, wie volgt?

Frans Landzaat en Elly Kool

Drie stoepen aan het Neereind en de Kaaidijk

De pijp van kasteel

Schalkwijk

De schrijver van dit artikel is een enthousiast pijpeloog die heel veel weet van oude pijpen en een grote verzameling pijpen heeft. In het dagelijks leven is hij hoofd internedienst/depotbeheerder bij het Universiteitsmuseum in Utrecht.

Hij bezocht ons museum en zag daar de pijp uit de gracht van kasteel Schalkwijk, die hij heel bijzonder vond vanwege het roodbruine mondstuk. Aangezien hij nog nooit zo'n 18 -eeuwse pijp met een rood mondstuk had gezien, vroeg hij hem te lenen voor nader onderzoek en publiceerde er het artikel "Een vroege lakpunt" over in het tijdschrift van de Pijpelogische Kring Nederland, 18 e jaargang, nr 70. Hij gaf toestemming om het artikel, eventueel een samenvatting, in Nieuws over Oud te plaatsen.

De pijp

De pijp heeft een trechtervormige kop, de steel was gebroken en de vier delen werden later aan elkaar gelijmd. Op de hiel onder de kop bevindt zich het merk "gekroonde VK". Dit werd door pijpmaker Jacob van Kleef tussen 1724 en 1735 op zijn pijpen aangebracht. Dit merk werd later niet meer gebruikt, dus de pijp moet uit die tijd stammen.

De steel is versierd met twee geraderde bandjes, ieder omzoomd met omrande noppen. De pijp is niet helemaal compleet, want aan het uiteinde ontbreekt het bekende braampje rond het rookkanaal. De roodbruine lak, die voor het overgrote deel nog aanwezig is, lijkt op schellak of zegellak. De belletjes in de lak geven aan, dat het mondstuk in de hete lak is gedoopt. Omdat er ook lak zit op het breukvlak kunnen we konkluderen dat de roker zelf en niet de fabrikant het mondstuk heeft gelakt.

Het "dopen" van mondstukken

Over het "dopen" van mondstukken door de fabrikant wordt pas in het begin van de 19e eeuw melding gemaakt. Het moest het hinderlijke kleven van de lippen aan de pijp tegengaan. In het "Algemeen woordenboek van kunsten en wetenschappen" uit 1825 lezen we dat de pijpen in een substantie worden gedompeld bestaande uit een verbinding van water met Draganthgom, witte was en witte zeep.

Het lakken van pijpen in onze eeuw gebeurde vooral bij lange pijpen, de lakpunten of bruinpunten.

Pijproken en lipkanker

Het aan de lippen kleven van de pijp was niet alleen lastig, maar kon ook schadelijk zijn voor de gezondheid. Al in 1739 bracht Johann Jacob Holland in zijn proefschrift

het ontstaan van lipkanker in verband met pijpen. Een latere onderzoeker, Thijssen, wees er in 1824 op, dat lipkanker in frequentie leek af te nemen. Wel werd verondersteld dat het roken uit pijpen met een lange steel vanwege de koeling van de rook gezonder was. Ook het gebruik van betere tabaksoorten met minder schadelijke stoffen (teer) wordt als oorzaak genoemd van de afname van lipkanker. In het begin van de 19e eeuw kwam lipkanker vooral voor bij de armere bevolkingsgroepen, die goedkope tabak rookten uit pijpen waarvan de steel door het breken vaak niet veel meer dan stompjes waren. De gegoede burgerij rookte betere tabak uit de koude goudenaar.

P.K. Smiesing

Het Wit-Gele Kruis

Ter gelegenheid van het afscheid van Zr. L. van Gestel als wijkverpleegkundige was er in het Museum Het Bakhuis een kleine tentoonstelling. Deze ging over de geschiedenis van het Wit-Gele Kruis in Schalkwijk en Tull en 't Waal. Hoe het allemaal begon blijkt uit het volgende citaat uit de notulen van de oprichtingsvergadering:

Op zondag 6 feb. 1921 werd op initiatief van de huisarts (Dokter Veeger) een vergadering gehouden in het plaatselijk schoollokaal, met als doel de oprichting van het Wit-Gele Kruis in Schalkwijk. De

vereniging had zich de volgende taken tot doel gesteld:

- Behartiging der algemene gezondheid belangen.
- Verpleging van zieken in het algemeen.
- Verzorging van kraamvrouwen.
- Bescherming van zuigelingen.
- Bestrijding van Tuberculose als volksziekte.

De eerste werkzaamheden van het bestuur waren het winnen van leden en het innen van de contributie. In 1923 werd Zr. Sievers aangesteld als ziekenverpleegster. Zij werd aangenomen op een jaarwedde van f 800,-, vrije kost en inwoning en onderhoud van haar rijwiel. Zij woonde bij de Zusters in het klooster, die ook het magazijn beheerden en de verpleegartikelen schoonmaakten. Voor deze diensten ontvingen de Zusters met Kerst een kerstkrans.

Zr. Uytterwaal werd 1926 de tweede wijkverpleegster en Tull en 't Waal ging toen deel uitmaken van het verzorgingsgebied. In 1938 werd een grote wens van de vereniging gerealiseerd namelijk een verpleegsterswoning met magazijn.

Eerste kruisgebouw, hoek Spoorlaan.
Foto uit de collectie van Wim van den Heuvel

Zr. A. van Zijl die in 1934 in dienst was gekomen betrok als eerste deze woning. Haar werkzaamheden bestonden uit de zorg voor de zieken (vooral T.B.C.-patiënten), het bezoeken van de kraamvrouwen en zuigelingen, het afleggen van de doden (deze dienst was niet gratis) en het geven van moedercursussen waarvan de eerste in 1923 aan 26 cursisten gegeven werd.

In 1957 wordt na een verbouwing de oude Pastorie geopend als het nieuwe Wit-Gele Kruisgebouw. Dit wordt het nieuwe onderkomen voor het consultatiebureau dat tot die tijd bij Dr. Tomkins aan huis werd gehouden en voor Zr. Vendrig die in 1946 in dienst was getreden en meer dan 25 jaar de 'Schalkwijkse Zuster' was.... eerst op de fiets, later op de motor en uiteindelijk in de haar door de bevolking aangeboden auto.

In 1971 volgt Zr. Kuyt haar op. Als het Wit-Gele Kruis in 1981 opgaat in de Regionale Kruisvereniging, is Zr. L. van Gestel degene die deze grote verandering meemaakt. Uiteindelijk leidt dit, na een bestaan van bijna 60 jaar, tot de opheffing van het Wit-Gele Kruis in 1990. Tegenwoordig wordt de wijkverpleegkundige zorg in Schalkwijk en Tull en 't Waal verzorgd door T&D Houten.

Het latere Wit-Gele Kruisgebouw

het zogenaamde Klasesysteem. In 1946 ging het om de volgende bedragen per jaar:

- Klasse I: f 3,-. Voor de financieel minst draagkrachtigen. Zoals arbeiders, alleenwonenden en anderen met een zeer gering inkomen.
- Klasse II: f 6,-. Voor arbeiders, kleine boeren, middenstanders die slechts bezwaarlijk in een hogere klassen kunnen worden ingedeeld.
- Klasse III: f 9,-. Voor boeren, middenstanders en bemiddelde arbeiders.
- Klasse IV: f 12,-. Voor boeren, middenstanders en intellectuelen.

Het was voor mensen soms bezwaarlijk dit te moeten betalen.

Ank van der Sluis

De hoogte
van het lid-
maatschaps-
geld werd be-
paald door

Schalkwijk 30-3-1951

*Ondergetekende versuek te beleefst zijn
Contributie te willen verslagen, daar hij een
bedrag van f 6,- per jaar niet kan betalen*

rainbow
color

partners
in
presentatie

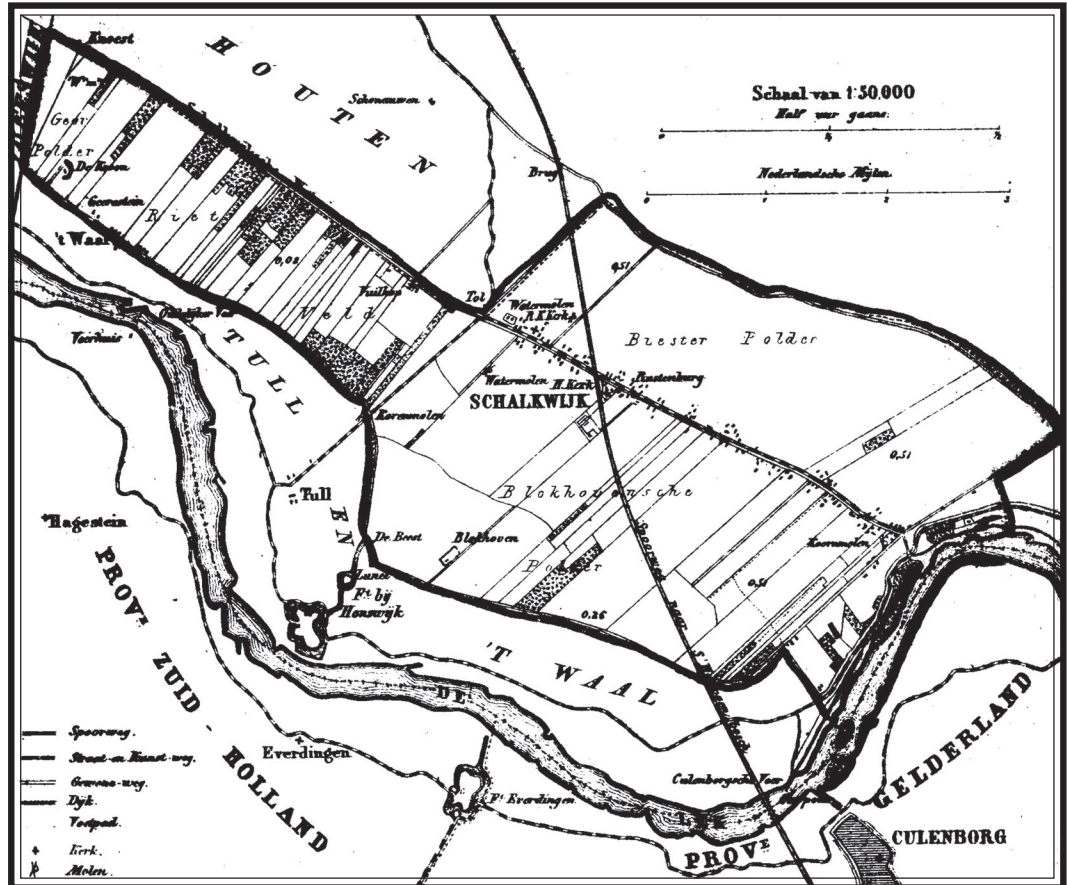
rainbowcolor
brink 1
3991 jl schalkwijk
tel.: (030) 6012571
fax: (030) 6012569

Een verdwenen stoep

Overeind 2

Berichten over de historie
van Schalkwijk en Tull en 't Waal

Stichting

Archeologie en Historie

Schalkwijk

